

Resul BÉDO

BIRBILENJTE

Roman

BIBLIOTEKA

85H-31

B 36

35H-31
B 36

Resul BEDO

Birbilenjtë

Roman

G.M.R.

Tiranë, 1995

Dy fjalë

1. Një ditë në Janinë

Kur e shikon Janinën e ngritur në atë kodër në anë të Liqenit të duket e përngjajshme me qytetet e tjera të Shqipërisë Jugore. Janina e hershme ruan gjurmë të historisë së saj: Kalanë e ngarkuar dikur me 500 topa të Ushtrisë të Vezir Aliut. Janina qyteti më i madh i asaj kohe që i kalonte të 50 mijë banorët.

Janina ... Sa shumë mund të flasësh për Janinën...

Më duhet të eci mbi bedenat e kalasë për të shikuar birucën ku u mbyllën Birbilenjtë. Më duhet të endem kalldrëmeve të ngushtë nga i kaluan Birbilenjtë kur ushtynë në thellësi të bodrumeve të kalasë dhe kur i përcollën te Rrapi i madh.

Janina! Sa shumë mund të flasësh për Janinën.

Kërkoj gjurmën e vendit të rrapit ku u varën Birbilenjtë dhe legjendën, se trembëdhjet degët e rrapit ku u varën Ata, u thanë. Vetë rrapit i madh i Janinës u shndërrua në rrap të kokalltë.

Kërkoj të bie në gjurmë të themeleve të Hotelit të madh të bashkëfshatarit tim, Nexhip Bedena nga Zhulati. Kërkoj të gjej gjurmët e 13 varreve të Birbilenjve, të bie në gjurmë të atij dervishit zemërmirë, që deri vonë i ruante varret e Birbilenjve, i lyente gurën me gëlqerë të bardhë. Koha ka fshirë shumë gjurmë. Po Birbilenjtë ende përmenden për të bëmat e mirë nga shqiptarë dhe nga grekër. Njeriu i mirë është i pavdekshëm për njerëzit. Dhe u këndohet Birbilenjve edhe nga grekërit, ashtu siç i këndojnë shqiptarët Koçandonit, heroit grek të varur në të njëjtin rrap në Janinë.

2. Këngët e Birbilenjve

Nga vegjëlja i mbaj mend këngët e Birbilenjve. Ndjeja të lëvizte në shpirtin tim dhimbje e trimëri. Mënyra si i këndonin të

moshuarit këngët e Birbilenjve të mbushte me respekt për Birbilenjtë, në veçanti për komandantin e çetës së kaçakëve, Birbilin. Cikli i këngëve të Birbilenjve është përfshirë në libra të hershëm si "Bleta Shqiptare". Këngët e Birbilenjve gjenden në çdo botim folklorik me përmasa kombëtare, ato ia përcjell brezi brezit, prandaj mbijetuan mbi një shekull e gjysëm dhe si duket nuk do të shuhen asnjëherë.

Me një përkujdesje të vazhdueshme e të hershme munda t'i mbledh këngët e Birbilenjve. Mblodha toponime vendesh si "Shpella e Birbilenjve" në Tërbaç të Vlorës, "Sheshi i Birbilenjve" në malin e Dragonit në afërsi të Delvinës, "Shtegu i Birbilenjve", "Lisi i Birbilenjve", "Çoçko", shpella e fundit ku qëndruan Birbilenjtë. Qysh herët, në moshë të re, takova të moshuar që ishin më afër të vërtetës për ato që fliteshin e thuheshin për Birbilenjtë, në veçanti për trembëdhjetë Birbilenjtë e varur në Janinë, mandej mu desh të hulumtoja materiale të tjera, në veçanti të përcaktoja i mbështetur në dokumenta kohën kur jetuan dhe vepruan Birbilenjtë. Dokumenti i gjetur në Kishën e Çatistës në Pogon e quaj si dokument me vlerë të veçantë. Mandej mu desh të shkel në vendet ku ata vepruan dhe kur u binda se mund të ndriçoja jetën, bëmat e këtyre kaçakëve të pagjunjësuar dhe të nderuar e të respektuar, shkrova librin "BIRBILENJTE".

I

1.

“Detit i ka hije vala, Trimit i ka hije Palla”

Një zog sillet mbi shkrepat e honet e thella. Më në fund, me krahë të hapur zogu qëndron pezull përballë erës, në një qëndrim të palëzivshëm. Ja ashtu si zogu edhe fshati më i vogël i Kurveleshit, Rexhini, qëndron majë shkëmbit, përballë degëzimeve të honeve të thella. Ku mbaron njëri nga këto degëzime hedhin themelet nga lashtësia shtëpitë e Rexhinit.

Në mëndjen e udhëtarit të huaj që kalon kësaj ane është e vështirë të ngulitet emri i fshatit të vogël, ngjitur me fshatin e madh, Nivicën. I madhi, si broka e madhe, bënte zhurmë e kishte zë në kasabatë e afërta e dëgjohej gjer në kryeqendrën e Vilajetit, Janinën, kurse i vogli, Rexhini, edhe pse ishte i vendosur në një breg mbi fshatin e madh, dëgjohej pak. Ai ishte fshati që s'bënte përpjetë, një dorë shtëpi, me themelet të mbërthyer në shkrepin majë shkëmbit. Kur frynte në këto anë era e marrë e honeve të thella mbyteshin frymët e gjalla po s'luanin nga vëndi shtëpitë e gurit. Ato ishin ngjitur me shkëmbin, ishin bërë pjesë e tij, si kalaja e lashtë.

Historia e fshatit të vogël dhe fshatit të madh, është historia e vëllait të madh me vëllanë e vogël. Ata jetonin pranë e pranë. Pikëzat e shiut të strehëve të shtëpisë të njerit binin mbi shtëpinë e tjetrit. Këto qëndronin mbi një shkëmb me një kala të përbashkët ndërtuar në kohën e fisit ilir të Kaonëve.

Trima si Hodo Nivica kishte nxjerrë fshati i madh, trima e dijetarë, njerëz të penës kishte nxjerrë edhe fshati i vogël, veçohej ndër ta imāmi kryengritës Budo Bredhi që në Qafën e Peshkëpisë, në luftë me Osmanët që veçuar për trimëri mbi gjithë luftëtarët e

kryengritjes të Balil Nezhës¹, Budo Bredhit i kishin venë këngë se gjalli. Ky ishte një përjashtim. Këngë së gjalli nuk i qenë nxjerrë as Hodo Nivicës e Gjolekë Kuçit, kurse imamit Budo i këndoheshin të bëmat. "Eshtë burrë me shënja Budua ynë" - thoshnin Rexhinasi. Kur dëgjonte Budua thoshte: "Ç'kam qënë unë në atë përleshje para Bilbilit të Shake? Një hiç kam qënë."

Ai, fshati i vogël me pak shtëpi, në njërën anë, në veri ka si një vijë kufiri me fshatin tjetër pikëzat e strehëve të shtëpivë, kurse në krahun tjetër, nga jugë lindja është përroi i thellë i Lekës, me shtrat guri. Buzë këtij shkëmbi ngrihet Saraji i ri i Shake.

Shtëpia e Shakajve, ishte rrafsh me shkëmbin e Përroit të Lekës, dhe shihej dy herë më e lartë nga ç' ishte. Kur delje në sofane e saj të bëhej se të përpinte humnera. Ajo shtëpi dukej si e shkrirë në një të vetme me shkëmbin. Njerëzit e quajtën atë Saraji i Shake. Thuhej ashtu se kishte ngjashmëri me saraje të Ergjërës dhe nuk kishte dhe një shtëpi tjetër si ajo as në Rexhin e as në fshatrat e tjera rreth, veç sarajeve të Hodo Nivicës në Nivicë dhe Totajve në Progonat.

Shtëpi e Shake u ndërtua në vitin tridhjetë, tetë vite pas gjunjëzimit të Ali Tepelenës, kur në këtë shtëpi erdhi nuse një vajzë e bukur, plot shëndet, nga fshati me lartësi më të madhe në krahinë. Golemi, fshat që përmendet për shëndetin, klimën dhe ujin. Nusja ishte e bardhë si borë. Shtatin e saj belongjë, tumanet shkëlqenjese, këmisha cipë gjarpëri, mandilja me lule dhe brezi i mëndafshë i nusërisë, ia vinin Sorkës të Golemit më në pah bukurinë. Kur flitej për nusen, në fshat e rreth thuhej:

Ta kemi të bukur si Sorkën e Golemit që erdhi nuse në Shakaj. Punëtore si Sorka ... Këngëtare si Sorka ... Sorka, si mushkë drenjë, punëtore si ajo, ia zgjodhi gurin shtëpisë nga honi i thellë. Te shpella me Qiell i mori qoshet për portën. I shoqi i saj, Birbili, i pruri ustallarët nga larg, mjeshtër të gdhendjes të gurit e kjo i dha pamje të veçantë sarajit të Shake. Fare pranë kësaj shtëpie ishin dy gurë të prerë sa sepetet e nuseve, shenjë kjo që fliteshin fjalë e legjenda për nuset që kishin ardhur në Shakaj. Po Sorka e Golemit përmendej veç të tjerave. Kot s' thuhej në Labëri "mushkën prej vëndit e gruan prej Golemit".

1) Balil Nezha udhëhoqi kryengritjen e vitit 1833 kundër Osmanëve. Kryengritësit u ndeshën me ushtrinë Osmane në Qafën e Peshkëpisë në afërsi të Libohovës.

Në shkëmbin ku jetonin: Shakajt kishin folenë edhe thëllëzat. Ligjëronte të shkëmbi thëllëza, ligjëronte edhe nusja e bukur. Kur këndonte Sorka e bukur e Golemit njerëzit vinin veshin në përgjith të degjonin. Zë më i bukur nuk ishte degjuar në ato anë.

“Ajo ligjëronte si thëllëzat e shkëmbit” - thanë njerëzit për Sorkën. Dy vite më vonë, kur Sorkës iu vra i shoqi, në kryengritjen e Balil Nezhës, Rexhinasit folën të tjera fjalë:

- Turqit ia vranë Sorkës këngën në buzë.

- Turqit e detyruan në jetë të jetëve Sorkën e bukur të vishet me të zeza.

- Turqit e ...

Nga viti tridhjetë ajo veshi rrobën e zezë për të shoqin që u vra në Qafën e Peshkëpisë me kryengritësit e Balil Nezhës. Njerëzit menduan se shtëpia në shkëmb u vithis, e përpiu humnera. U vinte keq.

Plumbi i Osmanllinjve që i vrau të zotin i thau rrënjën e jetës kullës në gërçli, - thanë Rexhinasit, kur mësuan që u vra Birbili, por Sorka qëndroi aty, te saraji në shkëmb, vajtoi të shoqin e priti fëmijën. Rexhinasit menduan se ligjërimi i nuses së re një ditë do të pushonte, Sorka e Golemit, gruaja e bukur shtathedhur i preu flokët për burrin dhe preu edhe këngën. Njerëzit u morën me fjalë:

- Do të thahet e vyshket si pisha e madhe në Llukë që e dogji rrufeja. Atë pishë në mal, te stani i Shake, ashtu e mbanin mënd më të moçmit, qëndronte më këmbë pa fletë e degë, por e kokalltë, s'kishte teh sopate që mund ta priste. Nuk ishte zakon që gruaja të priste flokët për burrin, po Sorka si Sorka, atë që i shkrepte e bënte ose pëllciste. Ajo krenohej që i shoqi i saj, Birbili ishte prerë me pallë me ushtarët osmanë. Jo, ajo s'do ta harronte kurrë të shoqin.

“Ikën shpejt helmi nga zemra e nuses së re” - u tha.

Dhe në të dy fshatrat u ndezën thashethemet: “Më është si pelë ergjele që turfullon nëpër livadhet e Llukës, ka sy mëshqerrë e bukurinë e luleve të Këndrevicës, të pret syri i saj, s'ka mashkull që i qëndron verbimit të syve të Sorkës.” Ajo e bëri veshin të shurdhër, e vajtonte të shoqin me ligje. Thuhej në Kurvelesh se kur Sorka qante trimat që u vranë me Balil Nezhën, lotojnë lisat. Kushdo që vritej në luftë me të huajin thirrej Sorka ti këndonte trimërinë në këngë. Po këngët e Sorkës për Balilin e Nezhë dhe imamin Budo Bredhi veçoheshin nga të tjerat. Thanë Kurveleshasit: “Kënga e lartësosi

Budo Bredhin më tepër se jatagani. Thoshnin në Labëri: "Budo Bredhi është imam me mend dhe burrë me zemër".

Shtatë muaj mbas vrasjes së burrit Sorkës i lindi djali. Ajo i vuri të birit emrin e babait të vrarë Birbil dhe i derdhi të birit bashkë me qumështin në buzë trimëri në zemër e në mendje. Kur i murmëriste të birit, kojshitë dëgjonin tehun e pallës dhe krismën e pushkës. Ajo delte me djalin e shoqet i flisnin:

- Ç'është ky moj korbë, dy herë më i madh nga mosha që ka?

Sorka gëzohej. Birbili i vogël që kur kish rënë në tokë nga shtrati i saj e vunë në peshë dhe zigji theu gjashtë okë.

- Për marshallah - thanë Rexhinasi e Niviciotët kur e panë fëmijën - E gëzofitë emrin e babës dhe i vunë nën jastëkun e djepit jataganin e të etit.

- Kot nuk thuhet "zgjidhe nusen se ta bije në prehër" - flisnin njerëzit. Golemtë prunë për nipin djepin e punuar nga mjeshtrit e Janinës. Sorkës i brofi zemra nga gëzimi kur mësoi se imami Budo Bredhi shkroi me dorën e tij te harku i djepit:

"Të preftë jatagani mbi hasmin si Babës tënd".

"Të dashtë zemra dheun e Arbërit si Babës tënd".

Djali që lindi i hovte shëndeti. - I ngjante babës, u thoshte me mburrje Sorka shoqeve. Burrit të saj, Birbilit në luftën e Peshkëpisë i qenë hedhur sipër shtatë zebeke¹ e dot s'e vunë nën këmbë ... Sorka i vuri djalit emrin e të shoqit, Birbil. Ajo donte që djali t'i ngjante babës jo vetëm në shtat e në pallë, por edhe në të bëma e në këngë, të ligjëronte si bilbilat në pllajat e Këbuzit e në Këndrevicë që s'e prejnë kurrë këngën, të mos hiqte asnjë herë pallën nga dora, si i ati. Birbil të bëhet në këngë e me pallë, si i ati - thoshte.

Në ceremoninë e vajit është rregull që i largojnë të vegjëlit, sepse fjalët e grave vajtoresh e në veçanti të Sorkës, bënin të lotonin gurët e jo njeriu. Kurse Sorka e mbante djalin e saj me vete.

- Hiqe djalin - i thonin shoqet, - e lëndon në zëmër për Babanë e vrarë, - është mirë ta largosh motër-o, e ke djalë të vetëm.

- Ta largoj?! E përse? - ndizej Sorka e Golemit me zemërim e

1) Emër krahine diku në afërsi të Anadollit - sinonim i emrit Osman. Lexuesi do ta ndesh shpesh herë emrin zebek në vend të fjalës osmanlli, sepse nga zebekët përbëheshin forcat kryesore të osmanëve që vepronin në ato vite në Vilajetin e Janinës.

turfullonte si mushkë krraçe.

- I lëndohet zemra jetimit moj korbë, nuk ia lëshon i madhi tengën që e mundon të voglin se dhimbja e bluan të voglin me mish e kockë.

- Oh, duron njeriu, duron e s'plas si guri.

- Është ende i vogël djali, ruaje djalin, Sorkë! Të duam të mirën, moj Sorkë, që të flasim.

- Ose të bëhet trim për shpatë, o më mirë nën dhe se mbi dhe, - gjegjej Sorka dhe e shikonte në sy të birin. Ata sy i bulonin në zemër njomësinë e syve të të vogëlit dhe bukurinë e syve të burrit të saj të vrarë. Një Birbil kishte vdekur e prerë nga palla dhe një tjetër kishte lindur. Domodeku i nënës - i fliste Sorka të birit dhe e ledhatonte. Dhe çdo herë nuk harronte t'i thoshte: "T'u qëndrosh zebekëve si i qëndron lisi erës."

Sorka e Golemit ishte grua e prerë në ato që thoshte. Djali, më shumë se kushdo tjetër, ia njihte vetitë të jëmës. Edhe kur i bindej, ai qe gati të gërvishte, si ato macet e egra të Lufës. Golemsja krasiste ç`nuk duheshin dhe linte të rriteshin te djali lastarët, që pa to jeta e labit majë shkrepit mbetej pa asnjë kuptim.

"I ke prerë kokën Babës tënd - murmëriste. Lum nëna për ty or bir", dhe e thithte me afsh në gjji. Ajo e kuptonte që një Birbil kishte rënë dhe një tjetër po rritej.

Ja, atë lisi që dogji rrufeja në mal te stani i Shake ia zuri vendin një lastar i hollë, po i papërkultur, që gjithnjë harbonte përpjetë sikur don të arrijë majën e malit. Edhe djali i saj, ashtu si ai lastar, po lëshonte shtat, po rritej. Po a do të bëhej ai si b'çaji? Lastari i lisit dhe djali shkonin krahas.

Birbili që u vra ishte çoban i rritur në Këndrevicë, kishte pirë qumësht deleje e ujë bore. Çobani në Këndrevicë rritet me shëndet që e kanë lakmi të tjerët. Në luftën e Peshkëpisë iu hodhën sipër shtatë zebekë e dot nuk e vunë poshtë.

Djali vinte shëndet të mbarë, po Sorka nuk e besonte t'ia arrinte babës. Birbili i Shake, i shoqi, ishte si një bredh shullëri. Edhe Sorka e Golemit matej me një pishë mali. Ajo e donte të birin, të fortë që ti qëndronte erës, të pritej me pallë me zebekët, prandaj i ushqente trupin e shpirtin.

- Fatpreri djalë, liqe moj korbë nga prehri kur shkon në vaje. I thërmohet zemra moj Sorkë, është i vogël.

- Ç'më thoni? T'u dëgjoj? Ka hak për të marrë, i ka vranë babanë zebeku - u thoshte Sorka. Guxon një ful që trembet nga lloja e tij të ngrejë dorë kundër zebekut? Hë, de. - u pyes - guxon? Shoqet mblidhnin supet. Shpirti i Sorkës ishte i trazuar, sytë e saj të ndezur, kërkonin të priste palla, kërkonin të ...

Sorka e veshte djalin ndryshe nga fëmijët e tjerë. Në vend të potureve i kishte prerë fystanellë të bardhë me dyzet palë, ashtu siç mbanin luftëtarët kryengritës. Në vend që t'i qelhte kokën si shokët, Sorka i linte çepe mbi ballë, ashtu si e mbante i ati i djalit, ashtu si e mbante çdo lab i rritur, që kur t'ia priste kokën zebeku, për t'ia çuar Pashait në Janinë, të mos t'i ndynte fytyrën, por ta kapte te xullufja sipër ballit.

Birbili i vogël i Sorkës mbante çepe të gjatë. E ëma ia bënte dredhës, në një kosë të vemte, që ia kishin zili burrat e moshës së rritur, sepse Birbili e kishte trupin dhe gërshetin të plotë, flokët korb të zi e kosa i arrinte te këmbët dhe Sorka ia lidhte për mezi.

Këngët e vajtores Sorkë ishin rrënjë të baltës së shkëmbit. Sorka në vajet nuk nanuriste fjalë dhimbjeje, por çdo fjalë e saj ndizte trimëri në gjoksin e njerëzve. Në korin e vajtoresve peshllizeza gjendej përherë aty djali trupbëshëm, me vetulla të shtruara anash dhe fytyrë mashkullore, që jepte shpresa se diç do të bëhej. Gratë e përkëdhelnin vogëlushin.

- Më ka synë e kaut, moj korbë, - i thoshnin shoqet, Sorkës. Edhe kur u bë i madh, Birbili e ndiqte t'ëmën e tij prapa si manar. Atij i pëlqente të dëgjonte vajtimet e grave. Ato nuk ishin vajtime. Ligjet e korit të vajtoresve të veshura me robe korb të zeza ishin klithma e thirrje. Djalit i hynin në shpirt ligjërimet, fjalët e sarta. Ulej ku mundte, vinte pëllëmbën e dorës te faqet e dëgjonte. Ato, gratë e tjera, pas vajit e përkëdhelnin. Birbili bëhej përherë e më i pashëm në fytyrë. Disa thoshin se djali ka marrë nga dajët, se burra të bëshëm si familja ku qe rritur në Golem Sorka, nuk kishin parë më. Të tjerë thonin se djali i kishte rrëmbyer kokën babës, por Sorka e shikonte që syrin e saj prej mëshqerre ia kish dhënë ajo vetë të birit.

Nuk e qortoi asnjëherë dhe Birbili, në moshë fare të vogël, u bë zot i shpellave. Shpellat, humnerat në këtë vend janë aq të shumta saqë larg tyre është e pamundur jeta. Ishte i mitur kur djali hyri nëpër këto shtigje guri.

Në lodër, djali i Sorkës, Birbili s'dinte të zbrapsej, kthehej në